

OKUL KÜTÜPHANELERİNDE MEKÂN TASARIMI

Berrin KÜÇÜKCAN*

Öz: Okulda verilen eğitimin önemli bir parçası ve ders programlarının ayrılmaz destekleyicisi olan kütüphaneyi oluşturan unsurlardan biri de bina ve/veya mekândır. Bilgi kaynakları artık her ne kadar elektronik ortama taşınıyorlar da, gerek bu kaynakların, gerekse kütüphane dermesini oluşturan diğer geleneksel kaynakların toplanması, saklanması, kullanıcının hizmetine sunulmak üzere düzenlenmesi vb. işlemleri için bir mekân gereklidir. Okulların çoğunda kütüphane için ayrılan mekânların olmaması, olanların ise sınıfların yetmemesi durumunda sınıfa dönüştürülmesi ya da gereksinimleri tam olarak karşılayamaması, araştırmacıyı bu konu üzerinde çalışmaya yöneltmiştir. Bu çalışmanın amacı, okul kütüphanelerinin mekânsal özelliklerine dikkat çekmek ve bu alanların tasarım ve üretiminde nelere dikkat edilmesi gerektiğini kütüphane ve/veya bilgi hizmetleri açısından değerlendirmektir. Bunun için önce okul kütüphanelerinde mekânın önemi ele alınmış, daha sonra bu alanların tasarımı ve oluşturulması için gereken unsurlar incelenmiş ve sonuç kısmında da bazı sapmalar ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Okul binaları, okul kütüphaneleri, kütüphane binaları, okul kütüphaneleri tasarımı, öğretmen kütüphaneci

* Dr. Ataçehir Adıgüzel MYO, İSTANBUL
Dr.; Ataçehir Adıgüzel Vocational School, İstanbul

PLACE DESIGNING IN SCHOOL LIBRARIES

Berrin KÜÇÜKCAN*

Abstract

The space is the one of the major contents of a library which is an important part of the school education, and is an indispensable support of education programmes. Although the informative resources are in the form of electronical media, and are computerized in these days, some special spaces are required to collect, store and open to the user's access those of electronical and computerized resources as well as the other conventional printed materials. The absence of library spaces in most of the schools or transforming those of library spaces into classrooms because of the necessity, or lack of meeting library requirements led the researcher to deal with this subject. The aims of this research are to turn attention to the characteristics of those of library spaces, and to examine the design and production principles of those of spaces from the librarian's point of view. Therefore, in the first part the importance of the spaces in school libraries is defined; then in the second part the requirements to design and production of those of spaces is examined; and finally the findings and recommendations are determined.

Keywords: School buildings, school libraries, library buildings, library design in schools, librarian teacher

Giriş

Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de okul kütüphaneleri, milli kütüphane, halk kütüphaneleri, üniversite ve araştırma kütüphaneleri vb. diğer kütüphane türleri arasında sayıca en fazla olan kütüphanelerdir. Bunun nedeni, söz konusu kütüphanelerin bir toplumda henüz eğitim hayatı devam eden kesim içerisindeki en büyük öğrenci kesimine hizmet sunmasıdır. Eğitimin üniversiteye kadar olan döneminin tamamını kapsar. Ülkemizde olduğu gibi diğer gelişmekte olan ülkelerde de, okul öncesi dönemde çocuk kütüphanesine gidemeyenlerin yaşamlarında karşılaştıkları ilk kütüphane, okul kütüphanesidir. Hatta birçok çocuk, kitap ile ilk kez burada tanışmakta ve yaşam boyu sürecek olan eğitimlerini yine burada başlatmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nun 2007 yılında yaptırmış olduğu öğrencilerin okuma düzeylerini konu alan bir araştırmaya göre öğrencilerin ilk kitap okuma yaşlarına bakıldığında, %46,63'sü 13 yaş, %16,81'i 14 yaş, %9,02'si 15 yaş, %7,79'u 16 yaş, %7,69'u 12 yaş, %2,09'u 11 yaş, %1,42'si 6 yaş, %0,85'i 7 yaş, %0,66'sı 10 yaş, %0,28'i 8

yaş, %0,09'u 18 yaş olduğu görülmektedir (Öğrencilerin..., 2007, 26). Öğrencilerin yaklaşık %63'ünün kitap okumaya ilk kez 13 ve 14 yaşlarında başladıklarını söylemeleri, oldukça düşündürücü bir toplumsal gerçeği de ortaya koymaktadır. Ortalama 6 yaşında okuma ve yazmayı öğrenen öğrencilerin okulda bir kütüphane olmadığı için ilk kitap okuma yaşları 13-14'e; okumayı öğrenme ile okumaya başlama arasında kaybedilen zamanın ise 6-7 yıla kadar çıktığı görülmektedir. Bu geniş kapsamlı araştırmanın sonuç kısmında çocukluk ve ilk gençlik çağının en önemli eğitim kurumlarından biri olan kütüphanenin eksikliğinden hiç söz edilmemesi, okuma alışkanlığını geliştirme yönünde yapılan önerilerde de aynı şekilde kütüphane ile ilgili herhangi bir öneride bulunulmaması (Öğrencilerin..., 2007, 45-46), bu eksikliğe eğitimciler tarafından bile yeterince dikkat çekilmediği görülmektedir. Okul kütüphanesi, on iki yıllık temel eğitimin her kademesine, sahip olduğu kaynaklar ve sunduğu hizmetlerle katkı sağladığından ötürü söz konusu eğitimin önemli bir destekleyicisi konumundadır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında ülke genelinde belli bir standardın yakalanabilmesi ve kurumsallaşmada süreklilik, yasal düzenlemeleri içeren ilgili mevzuatla sağlanmaktadır. Türkiye'de okul kütüphaneleri ile ilgili olarak bugüne kadar çıkartılan mevzuat incelendiğinde ise, bu kurum ve hizmetlere yönelik düzenleyici mevzuatın yetersiz olduğu görülmektedir. Türkiye'de yasayla kurulan tek kütüphane, 23.03.1950'de çıkartılan Milli Kütüphane'nin Kuruluşu Hakkında Kanun ile Milli Kütüphane'dir. Bunun dışındaki diğer kütüphaneler ise, yürürlükte olan çeşitli mevzuat ile yönetilmektedir. Bu kütüphane türlerinden biri de okul kütüphaneleridir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 22.08.2001 tarih ve 24501 sayı ile çıkarttığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği'nde amaç, "Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda öğrencilerin bilimsel düşünme, demokratik davranışlara sahip, okuma alışkanlığı kazanmış, öğrenmeye, araştırmaya ve yeni teknolojileri kullanmaya istekli; hak, görev ve sorumluluklarının bilincinde; çağın gereklerini yerine getirebilecek şekilde yetişmelerine ve yararlanmalarına yardımcı olmak için okul kütüphaneleri ile ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak" (Milli..., 2001) olarak belirtmiştir. Okul kütüphanelerinin kuruluşu, işleyişi ve personel ile ilgili iş ve işlemleri de kapsayan bu yönetmeliğin 5. maddesine göre, kurumlarda okul kütüphanesi ve ilköğretim kurumlarında da ayrıca sınıf kitaplığı kurulur. 6. maddede de, "Kütüphanede bulunur olacak gerekli donatım malzemesi ile kitap ve diğer eğitim araçları, okul kütüphaneleri standartlarına uygun olarak düzenlenir. Bu standartlar Yönerge ile belirlenir" (Milli..., 2001) denilmektedir. Ancak okul kütüphanelerinin mekânsal özellikleri hakkında herhangi bir standart, düzenleme vb. bilgilere gerek bu yönetmelikte, gerekse 27.07.2006 ve 29.01.2009 tarihlerinde bu yönetmeliğin bazı maddelerinde yapılan değişikliklerde yer verilmemiş, bunun için ayrı bir yönetmelik çıkarılmıştır. Kütüphanelerin donanım, kitap ve diğer eğitim araçlarının standartlarını belirlemek ve verimliliğini artırmak amacıyla Kasım 2006 tarih ve 2590 sayı ile çıkartılan Okul Kütüphaneleri Standart Yönergesi'nde, mekân ve donanımı ile ilgili düzenlemeye yönelik bilgiler yer almaktadır (Milli..., 2006). Bu yönetmeliğe göre:

◆ Berrin Küçükcan

“**MADDE 6-** (1) Kütüphane, kurumun yerleşim planında kolay ulaşılabilir, gürlütsüz bir yerde belirlenerek aydınlatma, havalandırma ve ısıtma sistemlerine sahip olacak şekilde oluşturulur.. (2) Engelli öğrencilerin kütüphanelerden faydalanabilmeleri için fizikî şartların iyileştirilmesi yönünde gerekli tedbirler alınır. (3) Kütüphanede okul personeli ve öğrenciler için yeterli okuma, çalışma, dinleme ve izleme, proje hazırlık ve bireysel öğrenme ortamları ve ayrıca kaynaklar ve ekipman için depolar olacaktır. (4) Kütüphane, bireysel öğrenmelere fırsat verecek, proje ve araştırma çalışmalarına uygun olacak şekilde donatılır. (5) Kütüphanede öğrencilerin ve personelin kullanabilmesi için kitapların ve diğer kaynakların sergilenebileceği yerler bulunur.”

“MADDE 7- (1) Kütüphanelerin;

a) Kütüphane bölümünde: 1) Çalışma masası, 2) Sandalye, 3) Bilgisayar masası, 4) Bilgisayar sandalyesi, 5) Görevli masası, 6) Kitap taşıma etajeri, 7) Projeksiyon (Perdeli) 8) Fotokopi masası, 9) Danışma kitapları rafı (başvuru – müracaat), 10) Küçük raflı dolap, 11) Büyük raflı dolap, 12) Kitap rafı, 13) Süreli yayın dolabı, 14) Kütüphane fiş dolabı, 15) Gazetelik, 16) Resimli kitap rafı, 17) Televizyon ve video dolabı gibi temel donanım araçları bulundurulur.

b) Kütüphane okuma bölümünde kurumdaki öğrenci sayısına uygun olarak çalışma masa ve sandalye sayısı:

- 1) 500 öğrenciye kadar, 40 öğrencinin aynı anda çalışmasına uygun sayıda masa ve sandalye,
- 2) 501-999 öğrenciye kadar, a bendindeki sayıya % 8'lik ek çalışma masası ve sandalye,
- 3) 1000 –1999 öğrenciye kadar, b bendindeki sayıya % 7'lik ek çalışma masası ve sandalye,
- 4) 2000 ve daha fazla öğrenci için c bendindeki sayıya % 5'lik ek çalışma masası ve sandalye olacak şekilde belirlenir.”

Bu çalışmanın amacı okul kütüphanelerinin diğer kütüphane türlerinden farkını mekânsal özellikler bağlamında ele almak, bu mekânların tasarımı ve üretimi ile ilgili olarak ortaya konulmuş gelişmiş ülkelerdeki standartlar çerçevesinde bazı düzenlemeler önermek ve bu konulardaki Türkçe literatür eksikliğini bir ölçüde de olsa gidermeye çalışmaktır.

OKUL VE KÜTÜPHANE

Okul kütüphaneleri eğitimin bir parçası, vazgeçilmez unsurlarından biridir. İlk ve ortaöğretim kurumları, bünyelerindeki öğrencilerin eğitim ve öğretimlerinden sorumludur. Bu sorumluluğun kapsamına öğretmen ve personel de dahildir. Okul kütüphanesinin dermesinin kullanıcıları yalnızca öğrenciler değil, bina içerisinde çalışan herkes olmalıdır.

Kütüphane ve okul, tıpkı tek vücut içerisindeki organlar gibi birbiriyle iletişim içerisinde, birbirini destekleyen ve geliştiren kurumlardır. Bir başka deyişle okul ve kütüphane ayrılmaz bir bütündür; çünkü kütüphane yaşam boyu öğrenimin en büyük destekçisi, okuma düzeyini artıran ve okuma kültürünü çocukluktan itibaren oluşturan ve yönlendiren bir kurumdur. Okumayı bir zorunluluk değil, bir gereksinim olarak algılayan ve hisseden bir öğrenci bu alışkanlığı kazanmış ve yaşam boyu öğrenme sürecine girmiş demektir. Bireyin okuma alışkanlığı kazanma sürecinde kütüphanenin önemi büyüktür. Çünkü okul kütüphanesi yalnızca okulda verilen dersleri destekleyen kaynaklara değil, öğrencinin yaşına uygun farklı bilgi kaynaklarına da sahiptir. Bu konuda en önemli görev, öğrenciyi kütüphaneye yönlendiren öğretmene ve onu kütüphaneye bağlayacak, ona okuma alışkanlığı kazandıracak

olan kütüphaneciye düşmektedir. İnsan yaşamında okuma alışkanlığını kazanmak için en uygun dönem, çocukluk dönemidir. Okul kütüphanesinde ders kitapları ile birlikte farklı kitaplar da okuyan öğrencinin hayal dünyası ve yaratıcılığı gelişir, gelecekte kendisine yararlı olabilecek bilgi ve beceriler kazanır, zaman içerisinde bunları nasıl geliştireceğini öğrenir.

Okul kütüphanelerinin çocuklara sunduğu fırsatlar:

- onların okuma deneyimlerini genişletmek,
- keşfetmek ve bilgiyi kullanmak,
- araştırma becerilerini öğrenmek (The Primary..., 2000, 1) olarak özetlenebilir.

Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu olan IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) tarafından yayınlanan IFLA Okul Kütüphaneleri Yönergesi'nde (IFLA School Library Guidelines) (IFLA..., 2015, 19) okul kütüphanesinin görevi, içerisinde bulunduğu okulun bir parçası olarak onunla ortak amaçlar doğrultusunda hareket etmektir. Öğrenciler gelecekte topluma yararlı vatandaşlar olabilecek şekilde yetiştirilir, bunun için gerekli bilgi ve beceriler ile donatılır. Çocukların ve gençlerin eğitimi, geleceğe yapılan en önemli yatırımdır. Bu yatırımın yapıldığı yerler olan okulların içerisinde kütüphane olmaması, tüm bu çabaların sonucunda alınacak verimi de etkiler, şeklinde yer almaktadır.

Herhangi bir kütüphaneyi oluşturan temel unsurlar, bir okul kütüphanesi oluşturabilmek için de gereklidir. Bu beş temel unsur şöyle sıralanabilir:

- 1- Kütüphanenin kullanıcıları (öğrenciler, öğretmenler ve personel)
- 2- Kütüphaneyi kullanacak olan kişilerin bilgi gereksinimini karşılayacak bir derme,
- 3- Kütüphanedeki basılı ve elektronik tüm bilgi kaynaklarını toplayan, kütüphanecilikte ortak olan standartlara göre düzenleyerek kullanıma hazırlayan ve bunların kullanımları konusunda kullanıcılara yardımcı olan kütüphaneci,
- 4- Kütüphanedeki bilgi kaynaklarını satın almak ve kütüphanecinin maaşını karşılayabilmek için bir bütçe,
- 5- Okulun sınırları içerisinde tüm bu hizmetlerin verildiği bir mekân, yani kütüphane.

Teknoloji de, her ne kadar kütüphaneyi oluşturan geleneksel unsurlar içinde yer almasa da, günümüzde bu unsurlarla birlikte ele alınan bir unsur olarak kabul edilmektedir.

Okul-Kütüphane-Mekân İlişkisi

Yapı, doğal çevre içerisinde kullanıcısının biyolojik, psikolojik ve sosyolojik gereksinmelerini karşılamak üzere insan tarafından tasarlanan, üretilen ve kullanıma sunulan yapma bir çevredir. Yapı insanı, insan da yapıyı etkiler (Öztürk ve Balanlı, 1995, 135). Doğal olarak okul binaları da toplumun belli bir kesiminin eğitim ve öğretim gereksinimini karşılamak üzere ortaya çıkmışlardır. Bir okulun varlığı, beraberrinde bir kütüphaneyi de gerekli kılar. Okul var ise, mutlaka kütüphanesi de olmalıdır; çünkü kütüphanesi olmayan bir okul, eksik olarak kabul edilir. İşte bu gerekçeden dolayı okul binasının tasarımı yapılırken içerisinde kütüphane için bir mekân ayrılması bir tercih değil, zorunluluktur.

Okul Kütüphanesinin Tasarımı ve Üretimi

Tasarım düşüncesinden yıkımına kadar her binanın 4 evresi olduğu söylenebilir. - Tasarım: Binanın gereksinim programı yapılır, binanın iç ve dış çevresel etmenleri değerlendirilir, oluşturulan bina programına göre fizibilite çıkarılır, ön tasar, kesin tasar ve uygulama tasar ile projelendirilir. Böylece bina içerisinde kütüphanenin yeri de projelendirilmiş olur.

- Üretim (yapım): Çizim halindeki projenin uygulamaya dönüştüğü evredir. Binanın fiziksel oluşumu başlar.

- Kullanım: Tasarıma uygun şekilde üretilen binanın içerisine kullanıcılarının yerleştiği ve eğitim-öğretime başlanıldığı evredir.

- Kullanım dışı kalma ve yıkım: Binanın deprem, yangın vb. bir afet karşısında hasar görmesi ya da alanlarının artık kullanıcı gereksinimlerini karşılayamaz hale gelmesi durumunda eğer onarım, yenileme gibi çalışmalar ile tekrar kullanılabilir hale gelmesinin mümkün olmadığı durumlarda bina kullanım dışı kaldığı için boşaltılır ve yıkılır (RIBA..., 2013, 6 ; Küçükcan, 2007, 198-201)

Bir okul binası, içerisinde kütüphanesi, sınıfları, laboratuvarları, öğretmen ve yönetici odaları, kafeteryası, spor yapılan alanları vs. ile birlikte düşünülür. Okul kütüphaneleri okul binası içerisinde yer alan bir mekânda hizmet sunan kurumlardır. Kütüphane hizmetleri için ayrılan bu mekânın etkin ve hizmete uygun bir şekilde tasarlanması, kullanım verimliliği açısından çok önemlidir. Bu nedenle kütüphanenin tasarım özellikleri, kullanıcılarının gereksinimlerine göre mimar tarafından belirlenir.

Mimar, tasarım ekibinin başıdır. Yapıyı tasarlama, üretim kararlarını verme, yapı ürünlerinin seçimi, yapıyı denetleme, tasarım ve yapım sürecinde birlikte çalışacağı iç mimarları, mühendisleri, teknik ressamı vs. seçme, işveren ile ilişkiler ve benzer konularda karar yetkisi ve sorumluluğu mimara aittir. (McCarty, 1995, 16; Öztürk ve Balanlı, 1995, 138). Sonuçta ortaya başarılı bir iş çıkarabilmek, iyi bir ekip çalışması ile gerçekleştirilir. Mimarın gereksinimleri belirlerken kütüphaneyi kullanacak olan kişileri de danışma ekibine katması ve onlarla iletişimi doğru kurması

önemlidir (Edwards and Fisher, 2002, 35-36). Kütüphaneci, öğrenciler, okul yönetimi ve öğretmenlerin mimara danışmanlık yapması durumunda, gereksinimleri belirlemek çok daha kolay ve isabetli olur.

Buradan yola çıkılarak bir okul kütüphanesinin tasarımının kütüphaneyi kullanacak olan kişilerin gereksinimlerinin belirlenmesi ile başlamış olduğu söylenebilir. Tasarım ekibinin başı olan mimar bunları belirleyebilmek için genel olarak şu soruların yanıtlarını arar:

- Kütüphane kimler tarafından, hangi amaç için kullanılacak? Kullanıcıların özellikleri nelerdir? Burada "kullanıcı"dan kastedilen, yalnızca kütüphane içerisindeki eğitim ve öğretim materyallerini kullananlar değil, o mekânı sürekli ya da geçici olarak kullanan herkestir. Yani kütüphaneci de buna dahildir. Mimar kullanıcı tiplerini, özelliklerini (yaş aralığı, engellilik durumu vb.) ve bu mekândan ne beklediklerini araştırır (Küçükcan, 2007, 27). Kütüphanenin aynı anda kaç kişi tarafından kullanılacağı ve bu rakamın gelecekte değişebilme olasılıklarını değerlendirir. Kullanıcıların kütüphaneden yararlanma amacı, hizmet koşullarını belirleyen unsurlardan biridir. Okuma ve kütüphane kullanma kültürleri incelenir. Kütüphane içerisinde okuma, oturma, ödünç alma, mekânı, bilgisayarları ve dermeyi kullanma gibi kullanıcı davranışları incelenir.

- Kütüphane hangi hizmetleri, ne şekilde verecek? Kütüphanenin kullanıcılarına hizmet verme yolu, onları bilgi gereksiniminin görevli kütüphaneci ve kütüphane içerisindeki materyaller yoluyla sağlanması şeklinde olur. Verilecek hizmetler ve bunun nasıl yapılacağı sorusunun yanıtı, mimara raflar, masa ve sandalyeler, görsel-işitsel ders materyalleri, bilgisayar ekipmanları, kütüphanecinin mekân içerisindeki konumu, grup çalışması ve konferans gibi etkinlikler için planlamada esneklik gibi özellikler hakkında bilgi verir. Bunlara göre kütüphanenin bina içerisinde nerede ve ne kadar büyüklükte bir alan kaplayacağını hesabı yapılır. Bina içerisinde yer alacak olan diğer mekânlarla da bağlantı kurulur.

- Kütüphane hizmetini kim verecek? Bu soru personel açısından değerlendirildiğinde elbette kütüphanecinin bu hizmetleri verebilecek mesleki bilgi altyapısı ve pedagojik formasyonu öne çıkar. Ancak burada mimarı ilgilendiren konular mekân içerisindeki hizmet noktaları, iş istasyonları, kütüphanecinin bedensel engelli olabileme durumu vb. durumlardır.

- Binanın, dolayısıyla kütüphanenin mekansal oluşumu için ne kadar bütçe gereklidir? Devlet okullarında işveren M.E.B.'dir ve bütçeyi de onun tarafından ayrılmış bir kalem oluşturur. Şartnamelerde ana hatlar belirlenir ve onun üzerinden ihaleye çıkarılır. Dolayısıyla fazla bir esneme payı yoktur. Ancak özel okullarda işveren özel kurum/kişi olacağı için bütçenin gereksinimleri tam olarak giderebilecek bir toplam maliyeti karşılayabiliyor olması, daha yüksek bir olasılıktır.

Bu ve buna benzer sorular ile kullanıcı analizlerini yaparak gereksinimleri belirleyen mimar, kütüphane ile birlikte binanın iç ve dış çevresel etmenlerini değerlendirir, tasarım ve danışma ekiplerini oluşturur, bina programına göre fizibilite

◆ Berrin Küçükcan

çalışmalarını tamamlar. Maliyet hesabıyla birlikte ortaya bir bütçe planı yapar. Ön tasar, kesin tasar ve uygulama tasarı aşamalarından geçen proje artık üretim, yani yapım aşamasına gelmiştir. Bina fiziksel olarak meydana çıkmaya başlar. Tamamlandıktan sonra binaya taşınılır ve kullanım aşamasına geçilir (Küçükcan, 2007, 199-200).

Okul Kütüphanesi Olarak Kullanılacak Olan Mekânın Özellikleri

Gelişmiş ülkelerde kütüphane binaları konusunda deneyimli, bu alanda yöntemler geliştirmiş ve kullanım verimliliği yüksek binalar üretmiş mimarların görev yaptığı mimarlık büroları bulunmaktadır. Ülkemizde henüz bu boyutta uzmanlaşmış bürolar bulunmamaktadır. Bu çalışmaya, bahsedilen bu özelliklere sahip ve İngiltere’de kütüphane binaları konusunda oldukça deneyimli bir mimar olan Harry Faulkner-Brown’un başarılı bir kütüphane tasarlayabilmek için önerdiği on ölçüt, örnek olarak alınmıştır ((Edwards and Fisher, 2002, 39-40);

- Esnek (flexible),
- sıkıştırılabilir (compact),
- erişilebilir (accessible),
- genişletilebilir (extendible),
- değişken (varied),
- düzenlenebilir (organized)
- konforlu (comfortable)
- ortamda süreklilik sağlayan (constant in environment)
- güvenli (secure)
- tasarruflu (economic)

Brian Edwards ve Bidy Fisher’de bu listeye

- sürdürülebilirlik (sustainable) ve
- ruhu canlandırma, enerji verme (uplifting to the spirit) ölçütlerini eklemişlerdir.

STANDARTLAR

Her nerede olursa olsun, okul kütüphaneleri oldukça sınırlı bir alanda hizmet verirler. Genellikle bir okul binası içerisinde bir odaya sıkıştırılmış, genişleme olanağı neredeyse hiç olmayan bu mekânlar, uzun süreli kullanım alanları olmaktan çok, adeta öğrencilerin teneffüs zamanlarında kitabı alelacele seçip o mekândan ayrılmaları üzerine planlanırlar. Bu bakış açısıyla yapılan planlamada ana unsur, rafların kütüphane kaynakları için yeterli uzunlukta olması ve kitap seçme uğraşındaki öğrenciler için de oturabilecekleri birkaç masa-sandalye oluşturmaktadır. Halbuki

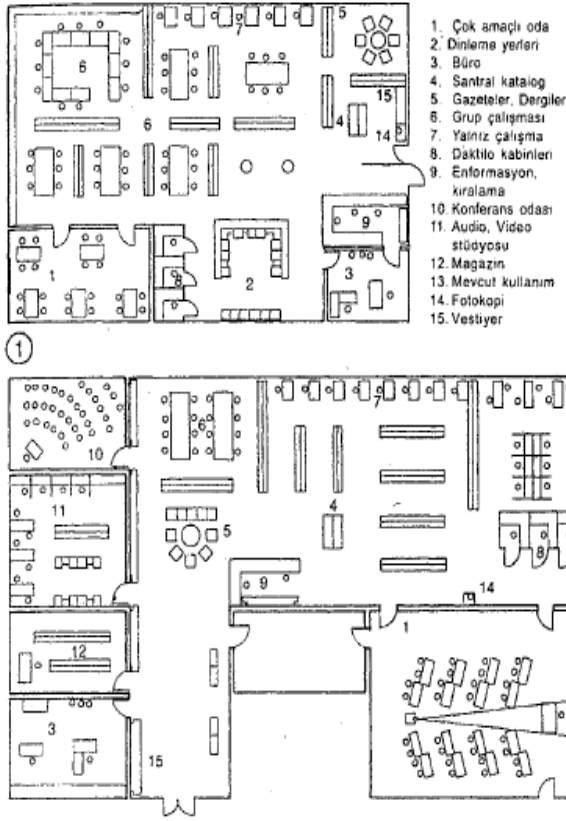
gelişmiş ülkelerde kullanıcılardan alınan geribildirimler ile oluşturulmuş, uzun yıllar boyu uygulanmış, denenmiş ve günün değişen gereksinimlerine göre güncellenen standartların tasarım ve üretimde uygulanması, tüm mimarların dikkate alması gereken bir durumdur.

Halen mimarlık eğitimi veren üniversitelerde ders kitabı olarak okutulan ve tasarım konusunda mimarların kullandığı en önemli kaynaklardan biri olan Neufert Yapı Tasarımı (Neufert, 2008, 320-321) ilkelerine göre her kütüphane genel olarak üç bölümden oluşur: kullanıcılar için ayrılan rafların, masaların, bilgisayarların vs. bulunduğu bölüm, kütüphaneci (yönetim) birimi ve depo. IFLA tarafından yayınlanmış olan IFLA Okul Kütüphaneleri Yönergesi'nde de (IFLA School Library Guidelines) (IFLA, 2015, 32) Neufert standartlarının içeriğinden yararlanılmıştır. Bu yönergede de, okul kütüphanesi tasarlamak isteyenlere aşağıda sıralanan tasarım unsurları önerilmiştir:

- Okul kütüphanesinin eğitimdeki rolünün mekâna da yansımış olması,
- Kütüphaneye erişimin ve iç mekânın bedensel engellilerin kullanımına uygun olması,
- Rafların okunaklı bir şekilde etiketlenmesi,
- Okuma alanlarını düzenlerken gün ışığından yararlanılabilecek şekilde olmasına dikkat edilmesi ve yapay aydınlatmada ise 500 lüks oranında ışıklandırma sağlanması,
- Güneşin doğrudan kitaplara vurarak zarar vermesinin engellenmesi,
- Enerji sarfiyatına yol açtığı için klima kullanımı sınırlı olması, izafi hava neminin $20 \pm 2^{\circ}\text{C}$, $50 \pm 5\%$ oranında, hava dolaşımının da $20\text{m}^3/\text{h}$ kişi olması ve bu değerlerin hava koşullarına göre değiştirilebilmesi,
- Tavan taşıma kapasitesinin $\geq 5,0 \text{ kN/m}^2$ oranında olması,
- Ulaşım yolu genişliğinin $> 1,20 \text{ m.}$, okuyucular ile raflar arasındaki iç mesafenin en fazla $1,30\text{-}1,40 \text{ m.}$ olması,
- Yangın yönetmeliğine uygun olarak gerekli önlemlerin alınması gerekir.

Okul içerisinde kütüphanenin nerede yer alacağı, erişilebilirlik açısından çok önemlidir. Binanın giriş katında olması gürültü açısından dezavantajlı olsa da, erişim açısından en uygun kattır. Yönlendirme levhaları gereklidir. Eğer okul görme engellilerin eğitim gördüğü bir eğitim kurumu ise, tüm düzenlemelerin buna göre yapılması gerekir.

Şekil 1.'de bir okul kütüphanesinin içerisinde yer alabilecek alanlar gösterilmektedir (Neufert, 2008, 301). Aynı alanların gerektiğinde bir etkinlik için de kullanılabilmesi düşünülebilir. Aynı alanların gerektiğinde bir etkinlik için de kullanılabilmesi düşünülebilir. Aynı alanların gerektiğinde bir etkinlik için de kullanılabilmesi düşünülebilir. Aynı alanların gerektiğinde bir etkinlik için de kullanılabilmesi düşünülebilir.

Şekil 1. Okul kütüphanesi içerisinde bulunabilecek alanlar ile ilgili bir örnek

Okullarda kütüphane için ayrılması gereken genel alanlar m² olarak Tablo 1.'de verilmiştir (Neufert, 2008, 298). Tablo 2'de ise özel alanlar için belirlenmiş standartlar yer almaktadır (Neufert, 2008, 301).

Tablo.1 Okul Kütüphanelerinde Ayrılması Gereken Alan Standartları (Genel)

İlköğretim	Öğrenci kütüphanesi ve öğrenci dergi odası için 60-65 m ²	Öğretmenlerin çalışma odası ve öğretmenler kütüphanesi için 80-85 m ²
Ortaokul-Lise Hazırlık	Öğrenci kütüphanesi için 60-65 veya 70-75 m ²	Öğretmenlerin çalışma odası ve öğretmenler kütüphanesi için 100-105 m ²
Lise	Öğrenci kütüphanesi için 70-75 m ²	Öğretmenlerin çalışma odası ve öğretmenler kütüphanesi için 100-105 m ²

Tablo.2 Okul Kütüphanelerinde Ayrılması Gereken Alan Standartları (Özel)

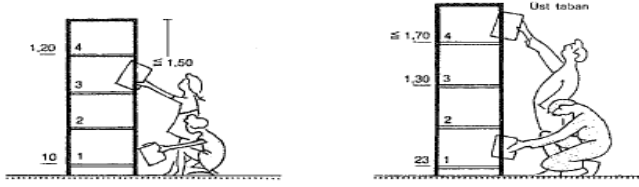
Öğrenci başına düşen alan miktarı	0,35-0,55 m ²
Kütüphaneci başına düşen çalışma alanı	10-20 m ²
Kitap ödünç verme / alma alanı	5 m ²
Kitap ödünç verme / alma alanı (banko ile beraber)	20-40 m ²
Depolarda kitap istifi için (her 1000 cilt)	20-30 m ²
Öğrenci / öğretmen sayısının %5'i için	En az 30 çalışma alanının her 2 m ² 'si için 60 m ² 'lik alan
Bireysel çalışma alanları için	2,5-3 m ²
8-10 kişilik grup çalışma odası için	20 m ²

Her ne kadar bu çalışmanın konusu olmasından dolayı bir okul içerisinde bulunan tüm alanlardan yalnızca kütüphaneler ile ilgili alanlar alınmışsa da, aslında okullarda bu alanların dışında başka çalışma alanları da ayrılmaktadır. Örneğin öğretmenler odası burada belirtilen alanların dışında ayrı bir alandır. Ayrıca o okullarda öğrenim gören öğrencilerin sayısının Türkiye'deki okullardan daha az olduğu düşünüldüğünde, bu rakamların minimum rakamlar olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

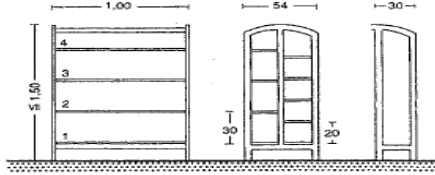
Kütüphane içerisinde bulunan mobilya, raf, masa ve sandalye gibi tüm ekipmanlar, okulda öğrenim görececek olan öğrencilerin yaş aralığına göre belirlenmiş standartlara ve onların beden ölçülerine ile uyumlu olmalıdır. Bu standartlar insan vücudunu oluşturan her parçanın boyutunu ve diğer parçalar ile oranını ölçmek için geliştirilmiş yöntemler ile yaş gruplarına göre oluşturulmuştur. Bu çalışmalar sonucunda insan vücudunun antropometrik ölçüleri çıkartılmıştır. Bu ölçüler yaşa, cinsiyete ve beslenmeye göre değişebildiği gibi, toplumdan topluma da değişir (Physical..., 1995, 1). Mimari tasarım yapılırken seçilecek olan ekipmandan herhangi bir kullanım için ayrılması gereken alanlara kadar her aşamada, kullanıcıların antropometrik ölçüleri dikkate alınır.

Şekil 2.'de ilkokul ve lise çağlarındaki gençler için iki farklı raf boyutu, Şekil 3.'de ise bir okul kütüphanesi raf örneği yer almaktadır (Neufert, 2008, 322). Kullanıcı özellikleri farklı olduğu için, özellikle okul ile ilgili tasarımlarda bu konu çok önemlidir. Öğrencilerin dışındaki tüm kütüphane kullanıcıları yetişkin olduğu için, onlar ile ilgili alanlar, örneğin kütüphanecinin çalışma alanı, yetişkin standartlarına göre düzenlenmiş profesyonel bir çalışma alanı olmalıdır.

◆ Berrin Küçükcan

Şekil 2. Farklı antropometrik ölçülerdeki okul kütüphanesi kullanıcıları için raflar

Şekil 3. Okul kütüphanesi için raf örneği

Okul kütüphaneleri için önemli olan bir diğer konu da gürültüdür. Kuşkusuz gürültü her kütüphane için sakıncalıdır. Ancak okul kütüphaneleri genellikle okulların içerisinde yer almalarından dolayı etraflarında bulunan sınıflardan teneffüs zamanlarında aşırı bir gürültü gelmesi söz konusudur. Ayrıca günışığından yararlanmak amacıyla okuma alanlarının dış cepheye bakan taraflarda olması, rüzgâr, yağmur, ulaşım gibi binanın dışından gelen diğer gürültülerin de eklenmesi, rahatsız edici bir ortam yaratır. Bu nedenle standartlarda bir kütüphanenin gürültü sınırının 30-35 desibelin altında olması gerektiği belirtilmiştir (Time-Saver..., 1983, 4-183). Kütüphanelerin gürültüden yalıtılması gerekir.

Isı ve nem, hem kütüphane kullanıcılarının konfor düzeyini etkiler, hem de materyal için önemlidir. Sıcaklığın ortalama 21 ile 25 C⁰ arasında, nemin ise %40-50 arasında olması önerilmektedir. İçerideki havanın saatte dört ile altı defa değişmesi, yapı içi hava kalitesinin korunması açısından gereklidir (Time-Saver..., 1983, 4-183).

Aydınlatma da kütüphane kullanıcılarının konforunu etkileyen bir unsurdur. Kitap rafları arasındaki alanların aydınlatılması, en zorlu aydınlatma sorunlarından biridir. Çünkü raftaki kitapların sırtlarının aydınlatılması, ancak dikey aydınlatma ile sağlanabilmektedir. Raf aralarını aydınlatacak armatürler rafların üzerine sıra halinde dizilebilir ya da tavan armatürleri raflara doğru yönlendirilir (Time-Saver..., 1999, D-248).

Devlet okullarında genellikle Milli Eğitim Bakanlığı tarafından daha önceden tasarlanıp projeleri çizdirilmiş tip projeleri içerisinde belirlenen bir okul projesi uygulanmaktadır. Bu yöntem maliyeti düşürüyor olsa da, çoğu zaman projelerde uygunsuzluklar olduğu da bilinmektedir. İncelenen bazı okul projelerinde kütüphane için ayrılan alanların standartlara uymadığı görülmüştür. Özel okullar ise kendi bina projelerini kendileri yaptırmaktadır.

Yeni yapılacak ya da yenilenecek okul kütüphanesi mekânları için kullanıcılardan geribildirim alınması ve bunların değerlendirilmesi önemlidir. Tasarım ekibi-

nin kütüphane kullanıcılarının nasıl bir okul kütüphanesi, bir başka deyişle kütüphaneden hangi gereksinimlerini karşılamalarını istediklerini bilmeleri ve ona göre tasarım yapmaları, mekânın ve dermenin kullanım verimliliği artıran önemli bir unsurdur.

Enerji tasarrufuna yönelik uygulamalar da, mutlaka tasarıma eklenmelidir. 40 yıl öncesinin okul kütüphanesinde enerji tüketimi yalnızca aydınlatma ve ısıtma ile sınırlıken bugün bunlara ısınma, havalandırma ve yukarıda bahsedilen teknoloji ürünlerinin artırdığı elektrik tüketimi eklenmiştir. Teknolojinin gelişmesi ve bunun ürünleri olan başta bilgisayar ve ekipmanları olmak üzere fotokopi makinesi, yazıcı, tarayıcı, LCD projektör gibi araç-gereçlerin yanı sıra birçok görsel/işitsel öğrenme materyalinin kullanımı, kütüphanedeki enerji tüketimini artırmaktadır. Binada ısı yalıtımı yapılmış olması, ısıtma için güneş panelleri kurulması ve üretilen atıkların değerlendirilmesi, yağmur sularının ve gri su denilen lavabo, rezervuar vb. yerlerin atık sularının toplanıp artılarak örneğin bahçe sulamada kullanılması da, enerji tasarrufu için gereklidir. Gittikçe insan hayatına zarar verecek boyutlarda kirlenen dünyada özellikle aynı anda birçok kişi tarafından kullanılan kamu binalarını enerji tasarruflu çevre dostu kamu binalarına dönüştürmek, gittikçe daha önem kazanmaktadır.

SONUÇ

Okul kütüphaneleri ile ilgili konularda literatür taraması yapılırken yayınlarda mekansal tasarım ve düzenlemelerden çok, buralarda verilmesi gereken ya da verilen hizmetlere ağırlık verilmiş olduğu ve bu konuyu ayrıntılı bir şekilde inceleyen Türkçe kaynakların çok fazla olmadığı görülmüştür. Türkiye’de özellikle devlet okullarında kütüphanenin ya hiç olmaması, ya da olanların da yetersiz kalması, konunun hala yeterince önemsenmediğini göstermektedir. Araştırmacılar ortada incelenecek fazla bir örnek olmadığı için de konuya fazla ilgi göstermemiş olabilirler. Eğer bu çalışma okul kütüphanelerinde mekânsal düzenlemeler ile ilgili olarak bundan yapılacak araştırmaların başlangıcı olabilirse, bu konudaki eksiklik de hızla giderilecektir.

Halen kullanımda olan okul binalarında daha tasarım aşamasında standartlara uygun özelliklerde bir kütüphane alanının ayrılmamış olması, okullarda kütüphane kurma konusunda son yıllarda iyi niyetli girişimlerde bulunan M.E.B.’nin yapmak istediği çalışmaları sınırlandırmaktadır. Ancak tüm olumsuz koşullara rağmen yine de okullarda bir şekilde kütüphaneye bir alan ayrılarak kullanıma sunulması ve bundan sonra yapılacak olan tüm okullarda mutlaka kütüphane için yer ayrılması koşulunun getirilmesi, bu konuda atılmış en önemli adımdır.

Değişen ve gelişen teknolojileri okullarda uygulama çabalarının bir sonucu olarak M.E.B. klasik kütüphane yaklaşımını geride bırakmaya karar vermiş, bu amaç ile z-kütüphane (zenginleştirilmiş kütüphane) adı altında yeni bir bakış açısıyla tasarlanmış altı farklı tip proje çizdirmiştir. 2011’de başlayan ve halen 49 ilde, 269 okul kütüphanesinde uygulamaya geçirilen bu projelerde kütüphanenin teknolojik altyapı ile donatılmasına önem verilmiş, aynı zamanda bilgisayar görevi de görecek olan

◆ **Berrin Küçükcan**

akıllı tahtalar ile sınıfı kütüphaneye taşıyabilmiştir. Kütüphanedeki etkileşimli tahta sayesinde toplu kitap okuyabilme ve araştırma yapabilme olanağı sağlanmıştır. Bu kütüphanelerde öğrencilerin salt bilgi edinme gereksinmelerini giderme değil, aynı zamanda hayal kurma ve yaratıcılıklarının da geliştirilmesi planlanmaktadır. Bu farklı bakış açısı mekana da yansımış, kütüphanenin çocuklar tarafından kullanımını artıracak rahat ve farklı (örneğin asimetrik) oturma gruplarına ve estetik bir görünüm verebilecek çekici renklerin seçimine ağırlık verilmiştir (Z-Kütüphaneler..., 2015). Ancak kütüphanelerde bu yeni yaklaşımın tasarımcısı olan iç mimarlar bu konu ile ilgili olarak uluslararası standartları kullanmamışlar ve renklerin kullanımı ve mekânsal düzenleme ile ilgili olarak herhangi bir alan araştırması yapmamışlardır.

Tüm bu iyi niyetli yatırımlardan verim alınabilmesi için gerekli olan temel unsur, insan kaynağı sorunu hala çözülebilmemiş değildir. Devlet bütçesinden çok önemli bir pay ayrılarak çocuklarımızın geleceğine yapılan bu yatırımın kütüphanedeki emanet edileceği kişi kesinlikle bir görevli öğretmen ya da memur değil, Bilgi ve Belge Yönetimi alanında en az 4 yıllık lisans eğitimi görmüş ve pedagojik formasyona sahip, Öğrenci-öğretmen-kütüphaneci üçgenini doğru kurabilen ve okulun yönetim şemasında yeri olan bir kütüphane öğretmeni olmalıdır. Devlet tarafından açılan okullarda halen bir “kütüphaneci” kadrosunun bulunmaması, okul kütüphanelerindeki en büyük eksikliklerdir. Çünkü her şeyden önce kütüphanede dermenin gelişiminden sorumlu olan kişi kütüphanecidir. Mesleki ve kendi kişisel bilgi altyapısıyla bilgi kaynakları konusunda uzman olan eğitimci, kütüphaneciden başkası olamaz (Önal, 2005, 198). Değil kütüphaneci, görevli bir memurun bile olmaması, okul yöneticilerinin de kütüphaneleri ile ilgili olarak gördükleri en önemli eksikliklerdir. Konuyla ilgili olarak yapılan bir araştırmada yöneticiler görevli birisi olmadığı için kitapların güvenliğini sağlamak amacıyla kütüphanenin kapalı tutulmasının akademik başarıyı olumsuz yönde etkilediği yönünde görüş bildirmişlerdir (Şahin, Işcan ve Maden, 2009, 193).

2001 yılında yayınlanan “Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği”nde geçen ve “kütüphaneci” olarak nitelendirilen kişi için bu kurumlarda şimdiye kadar kadro açılmamış olması, geçen on dört yıl içerisinde yönetmeliğin bu maddesinin uygulanmasına da engel olmuştur. Şimdiye kadar kadro yokluğu nedeniyle mesleki eğitim görmüş kütüphaneci istihdam edemeyen okullarda bu işi öğretmenler ile yürütmeye çalışmada başarı sağlanamadığı gerçeğinin Bakanlık düzeyinde fark edilmesi ve Maliye Bakanlığı’ndan acilen “kütüphaneci” kadrosu istenmesi, bu konuya getirilecek çözüm olacaktır. Çünkü okul binası içerisinde kütüphaneye ayrılacak olan mekânın özelliklerini belirlemeye yönelik çalışmalar yapan mimara da, gereksinimlerin neler olduğunu söyleyecek olan kişi, okul kütüphanecisidir.

Ülkemizde okul kütüphanelerinin olmaması ya da yetersiz olması, halk ve çocuk kütüphanelerinin okul kütüphanesi gibi kullanılmasına yol açmıştır. Herhangi bir halk kütüphanesine gidildiğine okuma salonlarının ödev yapan öğrencilerle dolu olması, her zaman göze çarpan bir gerçektir. Bir an önce bu durum tersine döndürülmeli, etkin bir şekilde kullanılan okul kütüphaneleri öğrenciyi çekmeli, halk

kütüphaneleri kullanıcılarına okuldaki derslerde kullanılan kaynaklardan çok, halk eğitimine yönelik farklı materyallerle gelişimi desteklemelidir. Ülkemiz sahip olduğu genç nüfusla gelecek yıllara ancak böyle taşınabilir ve gelişmiş ülkeler ile arasındaki mesafeyi de ancak kütüphane kullanma kültürü ve okuma alışkanlığı edinmiş eğitimli insanlar ile kapatılabilir.

Kaynakça

- Balanlı, Ayşe ve Öztürk, Ayşe (1995). “Yapı Biyolojisi: Kavram ve Kapsam”, Sağlıklı Kentler ve İnşaat Mühendisliği Sempozyumu, İnşaat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi, İzmir.
- Edwards, Brian and Fisher, Bidy (2002). Libraries and Learning Resource Centres, Architectural Press, Oxford.
- Küçükcan, Berrin (2007). Üniversitelerde Kütüphane Binaları Kullanım Verimliliğinin Yapı Biyolojisi Açısından İncelenmesi, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, İstanbul.
- McCarty, Richard (1995). Designing Better Libraries: Selecting and Working with Building Professionals, Highsmith Press, Wisconsin.
- http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2590_0.html. “Milli Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Standart Yönergesi”, Kasım 2006.
- http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2529_0.html. “Milli Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği”, 22 Ağustos 2001.
- Neufert, Ernest (2008). Yapı Tasarım Bilgisi, Çağla Özaslan (çev. ed.), 35. baskıdan çeviri, 2. Türkçe baskı., Beta, İstanbul.
- Öğrencilerin Okuma Düzeyleri (2007), M.E.B. Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Önal, H. İnci (2005), “Okul Kütüphanelerinde Derme Geliştirme: Politikalar ve Dermelerin Betimlenmesi”, Bilgi Dünyası, 6 (2): 193-218.
- Physical Status: The Use and Interpretation of Anthropometry (Report of a WHO Expert Committee) (1995), World Health Organization, Geneva.
- The Primary School Library Guidelines (2000). The Professional Practice Department of The Library Association, London.
- RIBA Plan of Work 2013: Overview (2013), Dale Sinclair (Ed.), RIBA, London.
- Schultz-Jones, Barbara and Oberg, Dianne (Eds.) (2015). IFLA School Library Guidelines, 2nd rev. ed., IFLA, Den Haag.
- Şahin, Abdullah, İşcan, Adem ve Maden, Sedat (2009). “İlköğretim Öğrencilerinin Okul Kütüphaneleri ve Sınıf Kitaplıklarını Kullanma Durumları (Erzurum İli Örneği)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (2): 183-196.
- Time-Saver Standards for Architectural Design Data (1983), J. H. Callender (Ed.), 6th edition, McGraw-Hill, Singapore.
- Time-Saver Standards for Architectural Design Data: The Reference of Architectural Fundamentals (1999), D.Watson, M. J. Crosbie and J. H. Callender (Eds.), 7th edition, McGraw-Hill, Singapore.
- <http://www.meb.gov.tr/z-kutuphaneler-dijital-dunyaya-baglaniyor/haber/8924/tr>, “Z-Kütüphaneler Dijital Dünyaya Bağlanıyor”, 09.06.2015.